

DOI: 10.5281/zenodo.15310615

20 YANVAR HADİSƏLƏRİNƏ GÖRƏ BEYNƏLXALQ CİNAYƏT MƏSULİYYƏTİNİN MÜƏYYƏN OLUNMASI

Əlövsət Allahverdiyev, h.ü.f.d., dosent, Bakı Dövlət Universiteti, Hüquq fakültəsi “İnsan hüquqları və informasiya hüququ” UNESCO kafedrasının müəllimi.

ORCID:0000-0001-9442-3853
alovsatallahverdiyev@bsu.edu.az
Tel: +994 50 406 86 04

Səyyad Məcidov, hüquq elmləri üzrə fəlsəfə doktoru, dosent, Ədliyyə Nazirliyinin Ədliyyə Akademiyasının baş müəllimi.

ORCID: 0000-0003-3541-6893
sayyad.macid@mail.ru

insanlıq əleyhinə cinayət, beynəlxalq cinayət məsuliyyəti, insan hüquqları.

GİRİŞ

Azərbaycanın suverenliyi, müstəqilliyi və ərazi bütövlüyü uğrunda mübarizə tarixinə milli qürur və qəhrəmanlıq səhifəsi kimi daxil olmuş 1990-cı il 20 yanvar hadisələrinin baş verməsindən 35 il keçməsinə baxmayaraq, təqsirkarların cəzalandırılmaması məsələni hər zaman olduğu kimi bu gün də aktual saxlayır. Xüsusilə qeyd etməliyə ki, 20 yanvar hadisələrinə siyasi-hüquqi, xüsusilə beynəlxalq cinayət hüququ müstəvisində

qiymət verilməsi həm elmi-nəzəri, həm də praktiki baxımdan önəmlidir. 1987-ci ildə azərbaycanlıların Ermənistandakı tarixi torpaqlarından növbəti kütləvi deportasiyası və Dağlıq Qarabağın Ermənistana birləşdirilməsi cəhdlərinin genişlənməsi, demək olar ki, hadisələri 1990-cı ilin Yanvar faciəsinə doğru aparırdı. Çox sürətlə davam edən münaqişənin qarşısını almaq əvəzinə Sovet hökuməti Azərbaycan xalqına qarşı ağır cinayət törətmişdir.

20 Yanvar hadisələrinə, ilk növbədə, Azərbaycana qarşı Ermənistanın təcavüzkar niyyətləri və genişmiqyaslı kriminal planları kontekstində keçmiş SSRİ rəhbərliyinin

Məqalədə 1990-cı il yanvarın 20-də Sovet qoşunları tərəfindən Bakıda dinc əhalinin qırğına məruz qalmasından və bu qırğını törədənlərin məsuliyyətə cəlb olunmamasından bəhs olunur. Sovet ordusu tərəfindən dinc əhaliyə qarşı törədilmiş beynəlxalq cinayətə hər iki müəllif fərqli aspektdən yanaşmaqla, sonda məsuliyyət məsələlərində eyni fikirdə olduqlarını qeyd etmişlər. Hadisəyə hərbi təcavüz və insanlıq əleyhinə cinayətlər prizmasından yanaşılması onun beynəlxalq müstəvidə tənzimlənməsinə imkan yaradır. Bu səbəbdən də müəlliflər 20 yanvar cinayətini törədənlərin fərdi cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmasını xüsusi olaraq vurğulayır və beynəlxalq konvensiyaların və Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi Roma Statutunun buna imkan verdiyini qeyd edirlər.

Açar sözlər: sülh və insanlıq əleyhinə cinayətlər, beynəlxalq cinayət, silahlı təcavüz,

havadarlığı və bilavasitə təşəbbüsü ilə Bakıya sovet ordusu hərbi hissələrinin yeridilməsi

ilə nəticələnən hərbi təcavüz cinayəti və bu fonda baş verən digər hüquqazidd əməllər kimi yanaşmaq lazımdır. Hələ ulu öndər Heydər Əliyev 1991-ci il martın 7-də Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin sessiyasında çıxış edərkən, bu cinayətkar hərəkətləri “İttifaq dövləti tərəfindən Azərbaycan xalqına qarşı hərbi təcavüz” adlandırmışdı [1]. Bu mənada tam əminliklə söyləmək olar ki, 1990-cı ildə Bakıya silahlı qoşun yeridilməsi faktı Azərbaycanın suverenliyi, müstəqilliyi və ərazi bütövlüyü əleyhinə yönəlmiş hərbi təcavüz idi. Göründüyü kimi, bu cinayətin obyektiv cəhətlərindən biri silahlı gücün tətbiqi, digəri isə həmin hüquqazidd hərəkət və hərəkətsizliyin dövlətin suverenliyi, ərazi bütövlüyü və ya siyasi müstəqilliyi əleyhinə yönəlməsidir. Beynəlxalq hüquqa əsasən, təcavüzkar və təcavüz qurbanı qismində suveren dövlətlər tanınır. Keçmiş SSRİ Konstitusiyasına görə Azərbaycan de-yure suveren dövlət idi [2] və belə bir hərbi intervensiya onun suveren hüquqlarının kobud şəkildə pozulması qənaətinə gəlməyə tam hüquqi əsas yaradır.

ƏSAS HİSSƏ. 20 yanvar hadisələrinə ilk növbədə, Azərbaycana qarşı əsassız ərazi iddiaları irəli sürən Ermənistanın təcavüzkar niyyətlərinə təkən verən və genişmiqyaslı kriminal planları kontekstində keçmiş SSRİ rəhbərliyinin havadarlığı və bilavasitə təşəbbüsü ilə Bakıya sovet ordusu hərbi hissələrinin yeridilməsi ilə nəticələnən silahlı təcavüz cinayətinin bariz nümunəsi kimi yanaşmaq lazımdır. Ona görə də, biz bu məqalədə məhz keçmiş Sovet rəhbərliyini vəzifəli şəxslər olaraq, Bakı şəhərinə hərbi hücumun təşkilinə və Bakıda kütləvi qırğın və insanlıq əleyhinə cinayətlərə görə bey-

nəlxalq fərdi cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi məsələsini tədqiq edəcəyik.

Xüsusilə vurğulamaq istərdik ki, bu hadisəyə məhz beynəlxalq hüquqi nöqteyi-nəzərdən sülh və bəşəriyyət əleyhinə cinayətlərdən biri – təcavüz kimi yanaşma hadisələrin mahiyyəti və cinayətin obyektiv elementləri baxımından da məqsədamüvafiq hesab edilə bilər. Çünki, təcavüz istənilən dövrdə beynəlxalq demokratik proseslərə təsir imkanlarına malik olan hüquqi-siyasi problem olmaqla, törədilən hüquq pozuntusuna görə məsuliyyətin birbaşa dövlətlərin və onların rəhbər şəxslərinin üzərinə yönəldiyi transmilli, kriminal xarakterli konkret hərəkət və hərəkətsizlikdən ibarət olan ən ağır cinayət əməlidir [7, s. 132]. Bu mənada tam əminliklə söyləmək olar ki, 1990-cı ilin yanvarın 19-dan 20-nə keçən keçə Bakıya silahlı qoşun yeridilməsi faktı Azərbaycanın suverenliyi, müstəqilliyi və ərazi bütövlüyü əleyhinə yönəlmiş hərbi təcavüzdür. Qeyd edək ki, BMT Baş Assambleyasının Təcavüzün Tərifinə haqqında 14 dekabr 1974-cü il 3314 sayılı qətnaməsinə görə, təcavüz bir dövlətin digər dövlətin suverenliyi, ərazi bütövlüyü və ya siyasi müstəqilliyi əleyhinə bu və ya digər şəkildə BMT Nizamnaməsi ilə bir araya sığmayan silahlı güc tətbiq etməsi hesab olunur [11]. Göründüyü kimi, bu cinayətin obyektiv cəhətlərindən biri silahlı gücün tətbiqi, digəri isə həmin hüquqazidd hərəkət və hərəkətsizliyin dövlətin suverenliyi, ərazi bütövlüyü və ya siyasi müstəqilliyi əleyhinə yönəlməsidir. Tərifə əsasən, təcavüzkar və təcavüz qurbanı qismində suveren dövlətlər tanınır. Keçmiş SSRİ Konstitusiyasına (81-ci maddə) və bu qurumun yaradılması haqqında müqaviləyə görə Azərbaycan de-yure

suveren dövlət idi və belə bir hərbi intervensiya onun suveren hüquqlarının kobud şəkildə pozulması qənaətinə gəlməyə tam hüquqi əsas yaradır.

Qeyd olunmalıdır ki, o dövrdə sovet mətbuatı erməni diasporasının və “Daşnaksutyun” partiyası ideoloqlarının təhriki ilə ictimai şüura açıq-aşkar ideoloji təsir göstərir, ermənilərin separatçılığını sovet hakimiyyəti illərində guya Azərbaycan hökuməti tərəfindən törədilən sıxışdırmalara, təhqirlərə və ayrı-seçkiliyə qarşı məcburi etiraz hərəkatı kimi qələmə verirdi. XX əsrin axırlarında sovet rəhbərləri bir tərəfdən, ermənilərin ərazi iddialarının təmin olunması, digər tərəfdən azərbaycanlıları daha da sıxışdırmaq məqsədi ilə onların yaşadıkları ərazilərin kiçildilməsi siyasətinin davam etdirilməsi üçün cinayətkar məqsədli ardıcıl addımlar atdılar. Məhz buna görə 1989-cu il dekabrın 1-də Ermənistan SSR Ali Soveti Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin Ermənistan SSR ilə “birləşdirilməsi” haqqında anti-konstitusion akt qəbul etdikdə Moskva buna göz yumdu. 20 yanvar faciəsinin Ermənistanda və Dağlıq Qarabağda baş verən hadisələrlə birbaşa əlaqəsi danılmazdır. Bu hadisələr azərbaycanlılara qarşı iki əsr ərzində davam edən soyqırımı, deportasiya, Azərbaycan ərazisinin zorla qoparılıb Ermənistana verilməsi siyasətinin məntiqi davamı kimi də səciyyələndirilə bilər. Çünki, xalq azərbaycanlıların qədimdən bəri yaşadıkları Ermənistanda onlara kütləvi surətdə divan tutulmasını, oradan zorakılıqla qovulmasını dayandıрмаğı və Dağlıq Qarabağın Ermənistan qatılmasına yol verməməyi tələb edirdi. Bu Azərbaycan xalqının öz konstitusion tələbi idi və sovet rəhbərləri 1990-cı

ilin yanvarın 19-dan 20-nə keçən gecə bu haqlı tələbə misli görünməmiş qəddarlıq və cinayətkarlıqla cavab verdi [6, s.118]

Qeyd olunan səbəblərə görə həmin dövrün hadisələrinə bütövlükdə sülh və bəşəriyyət əleyhinə cinayətlər – hərbi təcavüz, və insanlıq əleyhinə cinayətlərin baş verdiyi kompleks və genişmiqyaslı beynəlxalq hüquqazidd əməl kimi yanaşmaq daha doğru olardı. Hadisələrin beynəlxalq hüquqa zidd olması haqqında fikirlər həmin dövrdə parlament tərəfindən qəbul olunmuş bir sıra aktlarda da öz ifadəsini tapmışdır. Bakı şəhərində fəvqəladə vəziyyətin ləğv edilməsi haqqında Azərbaycan SSR Ali Sovetinin 22 yanvar 1990-cı il tarixli qərarının 1-ci maddəsində qeyd olunur: “Bakıda fəvqəladə vəziyyət haqqında SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 19 yanvar 1990-cı il tarixli fərmanı Azərbaycan SSR-in suverenliyinə qarşı təcavüz, bu fərmanın Bakı və onun ətrafında kütləvi qırğına səbəb olmuş icrasına sərəncam vermiş SSRİ ali hakimiyyət orqanlarının və ali vəzifəli şəxslərin hərəkatları isə Azərbaycan xalqına qarşı cinayət kimi qiymətləndirilsin”. 1990-cı il yanvarın 19-20-də Bakı şəhərində baş vermiş hadisələrin ilkin təhqiqi haqqında Azərbaycan SSR Ali Soveti İstintaq Komissiyasının 11 fevral 1990-cı il tarixli Bəyannatında isə qeyd olunurdu ki, İttifaq hakimiyyət orqanları ölkənin qanunlarını və beynəlxalq hüquq normalarını saya almadan, Azərbaycan SSR-in suveren hüquqlarına məhəl qoymadan, SSRİ-nin yaradılması haqqında müqavilənin şərtlərini, SSRİ və Azərbaycan SSR Konstitusiyalarını kobudcasına pozaraq, respublikanın ali dövlət hakimiyyəti orqanlarının razılığı və fəvqəladə vəziyyəti

tənzimləyən qanunvericilik aktı olmadan Azərbaycana qeyri-qanuni surətdə qoşun yeritmiş və Bakıda fəvqəladə vəziyyət elan etmişlər.

Qeyd olunanlarla bərabər, xüsusilə qeyd etmək istərdik ki, 20 yanvar hadisələrinin içərisində müharibə cinayətlərinin tərkib elementlərinin də olduğu haqqında fikirlər də səsləndirilir. Hesab edirik ki, burada müharibə cinayətlərinin tərkib elementləri ola bilməzdi. Belə ki, müharibə cinayətləri birbaşa silahlı münaqişələr kontekstində baş verir [3, s.57-58]. Roma Statutunda da göstərilir ki, müharibə cinayətlərinin müəyyən olunması üçün davranışın silahlı münaqişə kontekstində baş verməsi və ya onunla əlaqəli olması əsas şərtlərdən biridir. Məhkəmə bunun beynəlxalq hüquqi adətlərdə qəbul olunmuş bir qayda olduğuna əsaslanır. Müharibə cinayətləri müharibənin müxtəlif qurbanlarına – yaralılara, xəstələrə, mülki şəxslərə və hərbi əsirlərə qarşı yönəldiyi halda, insanlıq əleyhinə cinayətlər isə yalnız mülki əhaliyə qarşı yönəldilə bilər. Göründüyü kimi, 20 yanvarda törədilmiş əməli silahlı münaqişə adlandırmaq olmaz, burada münaqişənin tərəfi yoxdur, tərəflərdən biri əliyalın, müqavimət göstərməyən dinc insanlardır, digər tərəf isə silahlı təcavüzü həyata keçirən Sovet hökumətinin hərbi siyasi və hərbi rəhbərliyi.

20 yanvar hadisələri müasir dövrün insan hüquqları konsepsiyaları və bu sahədə qüvvədə olan beynəlxalq konvensiyaların müddəaları ilə tamamilə üst-üstə düşməyən elementlərlə zəngindir. Çünki, həmin dövrdə Bakıda dinc əhaliyə qanlı divan tutulması, yüzlərlə adamın öldürülərək yaşamaq haq-

qının əlindən alınması və yaralanması, digər şəxslərin informasiya blokadası şəraitində saxlanılmaqla baş verən hadisələr haqqında düzgün məlumat almaq imkanlarından məhrum edilməsi, onlara müxtəlif dərəcəli bədən xəsarətlərinin yetirilməsi, eybəcər hala salınmış cəsədlərin qalıqları, qurbanlar arasında qadınlar, qocalar və uşaqlar, azərbaycanlılar, ruslar, tatarlar və yəhudilərin olması faktları beynəlxalq hüququn ən mühüm prinsiplərindən birinin – insan hüquq və azadlıqlarına hörmət edilməsi prinsipinin kobud və kütləvi pozuntusu idi və bütün bunlara heç bir əsasla bəraət qazandırmaq qeyri-mümkün idi.

Maraqlıdır ki, həmin dövrdə bu acınacaqlı faktlara dünya ictimaiyyətinin də mövqeyi birmənalı olmamışdır. Bəzi Qərb ölkələri bu cinayətkar hərəkətləri SSRİ-nin daxili işi hesab edərək, baş vermiş insan hüquq pozuntularına öz siyasi maraq və mənafeləri prizmasından yanaşmaqla, laqeyd və seyrçi mövqedə dayanmışlar. Məsələn, Böyük Britaniya və İtaliyanın XİN-i bəyanat verərək, Azərbaycanda yaranmış vəziyyəti “SSRİ-nin daxili işi” kimi qiymətləndirirdi. ABŞ isə Dövlət Departamentinin nümayəndəsi Marqaret Tatuaylerin şəxsində bəyanat vermişdi ki, ABŞ Azərbaycanı dəstəkləmir və Bakıdakı yanvar hadisələrini şərh etməyi lazım bilmir. Dövlət Departamenti M. Qorbaçovu açıqca dəstəkləyərək hesab edirdi ki, onun səyləri azərbaycanlılarla ermənilər arasında silahlı toqquşmanın dayandırılmasına yönəldilmişdir. Əlbəttə, belə mövqelər həmin dövrün geosiyasi şərait və amilləri ilə sıx bağlı idi. Çünki, Qərb dövlətləri anlayırdı ki, bu cür millətlərarası münaqişələr SSRİ-ni daxildən zəiflədərək parçaladığı üçün, 20 yanvar hadisələri kimi anoloji faktlar onların

“soyuq müharibə” planlarına və strateji məqsədlərinə tamamilə uyğun idi.

20 yanvarda baş verən faktların obyektiv cəhəti bu əməllərin insanlıq əleyhinə cinayət kimi tövsif olunması üçün tam əsaslar yaradır. Beynəlxalq hüquqi sənədlərə görə insanlıq əleyhinə cinayətlər sisteməlik və geniş miqyasda törədilən, hökumət və ya istənilən təşkilat, yaxud qrup tərəfindən həvəsləndirilən və ya istiqamətləndirilən adamöldürmə, siyasi, irqi, dini və ya etnik motivlər üzrə təqib etmə, adamların zorakı itirilməsi, fiziki və ya psixi toxunulmazlığa, səhhətə və ya insan ləyaqətinə ciddi zərər yetirən digər qeyri-insani əməllər hesab olunur [3, s. 57-60]. Ümumiyyətlə, insanlıq əleyhinə cinayətlərin obyektiv cəhəti olduqca genişdir və buraya müxtəlif xarakterli əməllər daxildir. Sülh və Bəşəriyyətin təhlükəsizliyi əleyhinə Cinayətlər Məcəlləsi layihəsinin 20-ci maddəsinə görə, törədilən əməlin insanlıq əleyhinə cinayət kimi nəzərdən keçirilməsi üçün onun sisteməlik və ya genişmiqyaslı formada törədilməsi zəruridir [9, art.20].

Göründüyü kimi, bu cinayət əməli keçmiş sovet dövlətinin rəhbər şəxsləri tərəfindən həvəsləndirilməklə, sistemli şəkildə və geniş miqyasda törədilərək, kütləvi xarakter daşıyan qırğınlar və insanların qəsdən məhv edilməsi ilə müşahidə olunmuşdur.

Qeyd edək ki, bir zamanlar haqqında belə təsəvvürlər olmayan insanlıq əleyhinə cinayətlər bu gün dünyanın müxtəlif məkanlarında baş verir, beynəlxalq sülh və təhlükəsizliyi qorxu altına alır. Bu cinayət ona görə təhlükəlidir ki, bu da beynəlxalq cinayətlərin digər növləri kimi dövlət planı və ya siyasəti formasında sistemli və genişmiqyaslı formada baş verir. Dövlət bu cina-

yətin törədilməsinə birbaşa rəhbərlik edir, maliyyə və resurslarla təmin edir. İnsanlıq əleyhinə cinayət kimi dəyərləndirəcəyimiz, Azərbaycan xalqının tarixinə Qanlı Yanvar kimi daxil olmuş 1990-cı il 20 Yanvar hadisələrindən artıq 34 il keçir. 1990-cı il yanvarın 19-dan 20-nə keçən gecə Bakıda Sovet ordusu tərəfindən dinc əhaliyə qarşı törədilmiş dəhşətli, kütləvi qırğın artıq dünya ictimaiyyətinə məlumdur. Bu qanlı hadisənin törədilməsində əsas məqsəd öz haqlı tələblərinə demokratik yollarla nail olmaq istəyən, istiqlalçılıq, azadlıq, suverenlik istəyində olan Azərbaycan xalqının iradəsini qırmaq, insanların müstəqillik arzularını yerindəcə boğmaq idi. Keçmiş sovet dövlətinin silahlı qüvvələrinin həmin gün Azərbaycan xalqına qarşı törətdiyi cinayət heç zaman unudulmayacaq. Milli azadlığı uğrunda mübarizəyə qalxmış dinc əhaliyə silah tətbiq edərək yüzlərlə günahsız insanın qətlə yetirilməsi və yaralanması totalitar sovet rejiminin süqutu ərəfəsində onun cinayətkar mahiyyətini bütün dünyaya bir daha nümayiş etdirdi. Sovet imperiyası günahsız dinc insanları qırğına məruz qoysa da, xalqa qarşı təsəvvür olunmaz dərəcədə qəddarlıq etsə də, istəyinə nail ola, xalqın milli qürurunu qıra bilmədi. Bu, onu göstərirdi ki, illər boyu zorakılıq və qorxu altında saxladığı xalq oyanmışdı, artıq gənc nəsil bilirdi ki, SSRİ onun vətəni deyil, bilirdi ki, ölkəsi azad olmayıb və onlar müstəqil ölkənin azad vətəndaşları deyillər, insan hüquqları bəşəri dəyər kimi onlara şamil olunmurdu, ümumiyyətlə insan hüquqlarından söhbət belə gedə bilməzdi. Bax bunları dərk edən yeni nəsli susdurmaq mümkün deyildi və bunu da çaşqınlıq içərisində qalan imperiya çox yaxşı dərk edirdi, sadəcə məqsəd, nəyin

hesabına olsa belə, istəyinə nail olmaq idi. Bu məqsədlə, SSRİ Müdafiə Nazirliyinin, Daxili İşlər Nazirliyinin və Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin hazırlayıb həyata keçirdiyi əməliyyat təsadüfi ola bilməzdi. Sovet hakimiyyətinin qəddar siyasətindən xəbərdar olan dinc əhali isə inanmırdı ki, hakimiyyət öz əhalisinə (o zaman bütün idarəçilik, vətəndaşlıq, əhali Sovet hakimiyyətinə aid idi) qarşı silah tətbiq etsin və amansız davransın. Lakin hər şey dövlət planı və siyasəti formasında ardıcıl olaraq həyata keçirilirdi. Yanvarın 19-da gecə qoşun fəvqəladə vəziyyət elan edilməsindən xəbərsiz olan şəhərə daxil oldu və əhaliyə divan tutdu. Həqiqət budur!

Beynəlxalq cinayətlərə qarşı mübarizə, cinayətkarların məsuliyyətə cəlb olunması günümüz üçün olduqca aktualdır. Bu tendensiyanın reallaşması 20 yanvar 1990-cı ildə Bakıda törədilmiş beynəlxalq cinayətlərə görə xüsusilə vacibdir. 20 yanvar cinayətlərinə birbaşa rəhbərlik etmiş keçmiş SSRİ müdafiə naziri, marşal Dmitri Yazov ötən il verdiyi müsahibədə də bunu etiraf etmiş və bu əmrin ona SSRİ rəhbərliyi tərəfindən verildiyini bildirmişdi [10]. O, müsahibəsində bildirir: “Mən başqasının əmrini yerinə yetirirəm. İndi o əmirləri verən insan hər şeydən imtina edir... mən öz vəzifəmi yerinə yetirdiyimi hesab edirəm. Vətəndaş müharibələri zamanı həmişə mülki insanlar məhv olurlar. Qoşunları mən daxil etdim, lakin bu, mənim “güllələ” əmrini verməyim demək deyil”. Məsələ Yazovun dediyi kimi deyildi, ölkədə vətəndaş müharibəsi baş verməmişdi - hansı vətəndaş müharibəsindən söhbət gedə bilirdi? Bu, SSRİ siyasi və hərbi rəhbərliyinin Azərbaycan əhalisinə qarşı törətdiyi beynəlxalq cinayət idi. Artıq cinayətkar əmr verilmiş və icra

olunmuşdur. Beynəlxalq cinayət hüquq normalarına görə, cinayətkar əmri planlaşdıran, əmri verən və onu icra edənlərin hər biri məsuliyyət daşıyır, beynəlxalq təcrübədə də, bu, öz təsdiqini tapmış və cinayətkarlar mühakimə olunmuşdur. Məgər Yazov bilmirdi ki, cinayətkar əmri yerinə yetirir və özü də cinayətkar əmr verir. Təbii ki, bunları o, çox gözəl dərk edirdi, sadəcə cəzasızlıq mühiti onlarda qorxu hissini aradan qaldırmışdı. Cəzasızlıq mühiti olmasaydı 20 yanvar hadisələrini törədənlərin məsuliyyət məsələsi indiyə qədər müəyyən olunmuşdu. Axı, cinayəti törədənlər bunu çəkinmədən açıq şəkildə etiraf edirlər, buna baxmayaraq, məsuliyyətə cəlb olunmurlar. Fikrimizcə, bu gün də, onların məsuliyyətə cəlb olunması gec deyil. Məlumdur ki, beynəlxalq cinayətlərə görə, iddia müddəti tətbiq olunmur, yəni beynəlxalq cinayət törətmiş şəxslər illər keçsə belə, məsuliyyətdən yayına bilməzlər, onlar aşkar olunduqları hər andan məsuliyyətə cəlb olunmalıdırlar. Bu baxımdan, 20 yanvar hadisələrinin beynəlxalq cinayət (insanlığa əleyhinə cinayət və silahlı təcavüz) olmasının dünyada təbliğ olunması və cinayətkarların cəzalandırılması hələ də gec deyil. Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin Statutuna görə, insanlığa əleyhinə cinayətin tərkibini yaradan əməl əvvəlcədən planlaşdırılmalı və sistemli şəkildə həyata keçirilməlidir. Bu cür əməllərin yerinə yetirilməsi onların dəfələrlə törədilməsinə gətirib çıxara bilər. Bu tələb, ümumi plan və dövlət siyasəti çərçivəsində yerinə yetirilmiş əməllərin təsadüfi hesab olunması fikrini alt-üst edir, yəni əvvəlcədən planlaşdırılmış hər hansı bir əməl təsadüfi sayıla bilməz. Əməlin törədilməsini planlaşdıran iştirakçıların dairəsi və dərəcəsi

müəyyənləşməli və ən nəhayət, bu siyasətin həyata keçirilməsində müəyyən şəxslərdən və dövlət resurslarından istifadə olunmalıdır. Dövlət fəaliyyəti və ya siyasəti dövlət başçısının qərarı ilə müəyyənləşir. Təbii ki, bunun icrası ilə məşğul olan şəxslər dövlət orqanında çalışan vəzifəli şəxslərdir ki, onlar da cinayətin törədilməsində dövlət təsisat və resurslarından maneəsiz istifadə edə bilərlər. Yəni, bir növ bu şəxslər qeyri-qanuni vasitələrə əl ataraq öz cinayətkar əməllərinin pərdələnməsi üçün lazımı tədbirlər görmək imkanına malik olan şəxslərdir. İnsanlıq əleyhinə cinayətlər törədən və törədilməsinə şərait yaradan belə şəxslərin məsuliyyətə cəlb olunması prioritet məsələlərdən biridir. Bu cinayətə görə şübhəli bilinən şəxs hər hansı ölkənin ərazisində olarsa, şəxs həmin ölkə tərəfindən qeyd-şərtsiz mühakimə olunmalıdır. Daha doğrusu, insanlıq əleyhinə cinayətlərə görə şübhəli bilinən şəxs hər hansı dövlətin ərazisində aşkar olunarsa həmin dövlət istintaq aparmalı və əsaslı sübutlar əldə olunduğu təqdirdə o, həbs edilməli, yaxud ekstradisiya olunmalı və ya cəzalandırılmalıdır. Dövlət bu prosesi yerinə yetirmədiyi halda beynəlxalq səviyyədə üzərinə götürdüyü öhdəliyi pozmuş olur.

İlk dəfə olaraq, İsveç məhkəməsi 1993-cü ildə Bosniya və Hersoqovinada törədilmiş insanlıq əleyhinə cinayətlərə görə hökm çıxardı. Həmin hökm müasir İsveç təcrübəsində bu qəbildən olan ilk presedentdir. İttiham olunan Cekı Arklov aralarında həm hərbi əsirlərin, həm də dinc sakinlərin olduğu 11 Bosniya müsəlmanına qarşı xorvat qoşunlarında muzdlu qismində xidmət edərək, zor tətbiq etməyə görə təqsirli bilinmişdir. 1999-cu ildə İsveç polisinin iki zabiti qətlə yetirdiyinə görə müttəhim artıq ömürlük cəza

çəkdiyindən məhkəmə Arklova məhbusluq müddəti təyin etməmişdir. Muzdlunun cinayətləri sırasında etnik təmizləmə, soyğunçuluq, eləcə də beynəlxalq hüquq normalarının qadağan etdiyi insanları özbaşına tutub saxlama göstərilir. 1995-ci ildə Sarayevo Ali məhkəməsi Arklovu müharibə cinayətlərinə görə ittiham etsə də, 1996-cı ildə o, məhbusların mübadiləsi proqramı çərçivəsində İsveçə göndərilmişdir [8].

Beynəlxalq cinayət mühakimə orqanlarının və müxtəlif dövlətlərin cinayət mühakimə orqanlarının təcrübəsinə əsaslanaraq, qeyd olunmalıdır ki, Sovet Ordusu tərəfindən Bakıda dinc əhaliyə qarşı törədilmiş əməl insanlıq əleyhinə cinayətlər kimi təsvif edilməli və bütün təqsirli şəxslər Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin müvafiq müddəaları əsasında məsuliyyətə cəlb olunmalıdır. “Mülki və Siyasi hüquqlar haqqında” Beynəlxalq Paktın 15-ci maddəsinin 2-ci bəndində də göstərilir ki, hazırkı maddənin heç bir müddəası, törədildiyi anda beynəlxalq hüquq tərəfindən qəbul edilən ümumi hüquq prinsiplərinə uyğun olaraq cinayət əməli sayılan istənilən hərəkətə və xəyata görə istənilən şəxsin məhkəməyə verilməsinə və cəzalandırılmasına əngəl törətmir. Eyni zamanda, “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında” Avropa Konvensiyasının 7-ci maddəsinin 2-ci bəndində göstərilir ki, bu maddə törədildiyi zaman sivil ölkələrin tanıdığı əsas hüquq prinsiplərinə müvafiq olaraq cinayət hesab edilən hər hansı hərəkət və ya hərəkətsizlik törətməyə görə istənilən şəxsin mühakimə edilməsinə və ya cəzalandırılmasına mane olmur. Bunlardan başqa ölkəmizdə, “Beynəlxalq cinayətlərə görə ağırlaşdırıcı hallar üzrə cinayət hüquq normalarının geriyyə şamil olunması

haqqında” 2006-cı il Konstitusiya Qanunu qəbul olunmuşdur. Bu Konstitusiya Qanunu da cinayət hüquq normalarının geriyə şamil olunmasına kifayət qədər əsas yaradır. Bütün hallarda 20 yanvar hadisələrinə görə təqsirli bilinən şəxslərin Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinə görə məsuliyyətə cəlb olunması üçün kifayət qədər əsaslar var (bununla yanaşı, Azərbaycan Respublikası CM-in 12.3-cü maddəsində göstərilir ki, sülh və insanlıq əleyhinə cinayətləri... Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdən irəli gələn digər cinayətləri törətmiş Azərbaycan Respublikası vətəndaşları, əcnəbilər və ya vətəndaşlığı olmayan şəxslər, cinayətlərin törədilməsi yerindən asılı olmayaraq bu Məcəllə əsasında cinayət məsuliyyətinə cəlb edilir və cəzalandırılır). İnsanlıq əleyhinə cinayətlərin planlaşdırılması və həyata keçirilməsi bütün hallarda beynəlxalq sülhə və təhlükəsizliyə qəsd edir. Dövlətin cinayət siyasətini planlaşdırması və həyata keçirməsi beynəlxalq sülh və təhlükəsizliyi birbaşa və ya dolaylı yolla qorxu altına alır, beynəlxalq səviyyədə sülhə və təhlükəsizliyə qəsd olunur. Baş vermiş cinayət əməli təbii ki, dövlət siyasəti və ya planı formasında həyata keçirilir, yəni bu əməl birmənalı şəkildə dövlət dəstəyi ilə törədilir, lakin planın dövlətə aid olduğu açıq formada bilinmir, məxfi saxlanılır. Unutmaq olmaz ki, Sovet qoşunlarının cinayətəkar əməli nəticəsində 146 nəfər öldürülmüş, 744 nəfər yaralanmış, 841 nəfər qanunsuz həbs olunmuşdur; hərbi qulluqçular tərəfindən 200 ev və mənzil, 80 avtomaşın, o cümlədən təcili yardım maşınları, yandırıcı güllələrin törətdiyi yanğın nəticəsində dövlət əmlakı və şəxsi əmlak məhv edilmişdir. Həlak olan-

ların arasında qadınlar, uşaqlar və qocalar, həmçinin təcili yardım işçiləri və milislər olmuşdur. Bütün bu əməl qəddarlıq və avarsızlıqla törədilmişdir. İnanmaq istərdik ki, 1990-cı il yanvar ayının 20-də Bakıda törədilmiş insanlıq əleyhinə cinayətlərə görə təqsirli şəxslər məsuliyyətə cəlb olunaraq cəzalandırılacaqlar.

NƏTİCƏ

Beləliklə, 1990-cı ilin 20 yanvar faciəsinin törədilmə motivləri və cinayət əməllərinin çoxsaylı obyektiv tərəfləri bir dövlətin daxili işi hesab olunmadan bu hadisələrin yuxarıda qeyd etdiyimiz faktiki və hüquqi əsaslar üzrə beynəlxalq hüquq norma və prinsiplərinin pozulmasına səbəb olmuş sülh və bəşəriyyət əleyhinə cinayətlər hesab edilməsinə imkan verir. Bu faktlar insan hüquqlarını kobud və kütləvi şəkildə pozan, beynəlxalq humanitar hüquq normalarına açıqdan-açığa hörmətsizliklə yanaşılan və Azərbaycanın suverenliyi, müstəqilliyi və ərazi bütövlüyü əleyhinə yönəlmiş silahlı təcavüz aktı olmaqla yanaşı, eyni zamanda tipik insanlıq əleyhinə cinayət hesab olunmalıdır. Ona görə də, keçmiş sovet rəhbərliyi və hərbi xuntanın bu cinayətlə bağlı olan bütün heyətinin beynəlxalq cinayət məsuliyyətinə cəlb olunması üçün kifayət qədər faktiki və hüquqi əsaslar mövcuddur.

Keçmiş sovet rəhbərliyinin beynəlxalq cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmasına müasir beynəlxalq hüququn bütün resursları imkan verir. Belə ki, beynəlxalq cinayətlərə görə, iddia müddətinin tətbiq olunmaması, yəni beynəlxalq cinayət törətmiş şəxslərin illər keçsə belə, məsuliyyətdən yayına bilməməsi, bizə imkan verir ki, onlar aşkar olunduqları andan məsuliyyətə cəlb olunsunlar. Bu baxımdan, 20 yanvar hadisələrinin beynəlxalq

cinayət əməli (insanlığ əleyhinə cinayət, silahlı təcavüz cinayəti) olmasının dünyada təbliğ olunması və cinayətkarların cəzalandırılması hər zaman aktual olaraq qarşıda dayanan mühüm bir məsələ kimi çıxış edir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. "Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin 20 yanvar 1990-cı il faciəsinin ildönümləri ilə bağlı çıxışları"na dair ümumi tarixi arayış. <http://library.aliyev-heritage.org/az/5649464.html>
2. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin Prezident Kitabxanası, Müraciətlər, Bəyanatlar, Tədbirlər. <http://www.preslib.az/>
3. Allahverdiyev. Ə.V. Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər. Dərs vəsaiti. Bakı. "Elm və təhsil" nəşriyyatı, 2017.
4. Balayev A., Mirzə R., 20 yanvar hadisələri. Sənədlər, mövqelər, şərhlər: 1990-2000, B.,2000.
5. Əliyev Ə. İ. Azərbaycan beynəlxalq cinayətlər hədəfində: hüquqi təhlil, Bakı, Nurlar NPM, 2018.
6. Məcidli S.T. "Azərbaycanlılara qarşı törədilən sülh və insanlıq əleyhinə cinayətlər (1918-2018-ci illər)". Bakı: 2018.
7. Костенко Н. И. Международное уголовное право: современное теоретическое проблемы. М.: Изд-во «Юрлитинформ», 2004.
8. International Criminal Law in Swedish Courts: The Principle of Legality in the Arklöv Case (<https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:218794/FULLTEXT01.pdf>)
9. Draft Code of Crimes against the Peace and Security of Mankind 1996, article 20
10. <https://vestikavkaza.ru/articles/Dmitriy-YAzov-YA-vypolnyal-prikaz-no-seychas-chelovek-kotoryy-otdaval-prikazy-ot-vsego-otkazyvaetsya.html> - Дмитрий Язов: "Я выполнял приказ, но сейчас человек, который отдавал приказы, от всего отказывается".
11. Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН от 14 декабря 1974 г. "Определение агрессии" // <http://www.un.org>

ОПРЕДЕЛЕНИЕ МЕЖДУНАРОДНОЙ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА СОБЫТИЯ 20 ЯНВАРЯ

**Аловсат Аллахвердиев,
Сайяд Маджидов.**

В статье рассматривается массовое убийство мирных жителей Баку советскими войсками 20 января 1990 года и неспособность привлечь виновных к ответственности. Оба автора, подходя с разных точек зрения к международному преступлению, совершенному против гражданского населения Советской армией, в конечном итоге отметили, что они едины в вопросе об ответственности. Рассмотрение инцидента через призму военной агрессии и преступлений против человечности позволяет обеспечить его урегулирование на международном уровне. По этой причине авторы особо подчеркивают индивидуальную уголовную ответственность лиц, совершивших преступление 20 января, и отмечают, что международные конвенции и Римский статут Международного уголовного суда это допускают.

Ключевые слова: преступления против мира и человечности, международное преступление, вооруженная агрессия, преступление против человечности, международная уголовная ответственность, права человека.

DETERMINATION OF INTERNATIONAL CRIMINAL RESPONSIBILITY FOR THE EVENTS OF JANUARY 20

**Alovsat Allahverdiyev,
Sayyad Majidov.**

The article discusses the massacre of civilians in Baku by Soviet troops on January 20, 1990 and the failure to hold those responsible accountable. Both authors, while approaching the international crime committed against civilians by the Soviet army from different perspectives, ultimately agree on the issue of responsibility. Approaching the event from the perspective of military aggression and crimes against humanity allows it to be regulated at the international level. For this reason, the authors specifically emphasize the individual criminal responsibility of those who committed the crime of January 20 and note that international conventions and the Rome Statute of the International Criminal Court allow this.

Key words: crimes against peace and humanity, international crime, armed aggression, crime against humanity, international criminal responsibility, human rights.

20 OCAK OLAYLARININ ULUSLARARASI CEZAI SORUMLULUĞUNUN BELİRLENMESİ

**Alovsat Allahverdiyev,
Sayyad Mecidov.**

Makalede, 20 Ocak 1990'da Sovyet birliklerinin Bakü'de gerçekleştirdiği sivil katliamı ve sorumlulardan hesap sorulmaması ele alınıyor. Her iki yazar, Sovyet ordusunun sivil halka karşı işlediği uluslararası suçlara farklı açılardan yaklaşımlar da, sonuçta sorumluluk konusunda mutabık kaldıklarını belirtmişlerdir. Olaya askeri saldırganlık ve insanlığa karşı suçlar prizmasından yaklaşılması, olayın uluslararası düzeyde düzenlenmesine olanak sağlıyor. Bu nedenle yazarlar, 20 Ocak suçunu işleyenlerin bireysel cezai sorumluluğunun altını özellikle çizmekte ve uluslararası sözleşmeler ile Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Roma Statüsü'nün buna olanak tanıdığını belirtmektedirler.

Anahtar kelimeler: barışa ve insanlığa karşı suçlar, uluslararası suç, silahlı saldırı, insanlığa karşı suç, uluslararası cezai sorumluluk, insan hakları.

